

SÜTŐ ANDRÁS

Csipkerózsika

Nos, itt állunk — mert egyebet mit tehetnénk! — az Idő markában válogatatlantul, esztétikai nézetekre való tekintet nélkül. Láttunkon Dante is elcsodálkozna; semmi körkörös beosztás a lelkesek vagy közönyösek, a mértéktelenek vagy haragosok, eretnekek, avagy a szerelem bűnösei számára. Közös bugyorban az egész társaság! A dolognak illetően alakulását már a „nagy szétválások“ idején látni lehetett. Már a magánüdvösség fanatikusaiknak föltűntek, ócska dogmák elhajításának konfliktusos napjaiban, mikor oly sokan estek át a ló másik oldalára. Olyanformán is, hogy egy féligmeddig kierőszakolt „nemzedéki“ vitában az irodalom társadalmi szerepe krétázott meg neoavantgarde kérdőjelekkel. A tisztulás korszakának kezdetén — a hatvanas években — sok jóra mutató és szomorú látványunk lehettünk tanúi. A dogma kötelekeit szaggatók mellett törvényszerűleg tűntek föl azok is, akik régi fegyvereiket elhajtva újat nem vettek föl, hanem gyorsan átkeresztelkedve, a „társadalmi teheről megszabadított irodalom“ ministránsaiként kezdték vezekelni valódi vagy vélt bűneiket. S ha eladdig a szonettet is csak a politika — sőt a politikai taktika — hónaljából ítélték meg, ocsúdásukban egy állítólagosan tiszta esztétika szférájába emelkedve oly ricsajos tohuvabohut csaptak jelentéktelen, kérészerű szövegek körül, hogy az olvasó azt gondolhatta: itt van már a Kánaán; beteljesült a Minden, fecsegni lehet a semmiről.

Miközben az élet kímélet nélkül állított valamennyiünket a választás parancsa elé. Párizst játszunk-e Mucsán, vagy szembenézünk-e itt és most a saját életünkkel? Itt és most, követele szenvedéllyel a gyémánteszű Bretter György, s akinek az ő gondolati mélysége nem volt túlságosan magas, megérthette, hogy nem az „itt és most“ követelménye ellen, hanem annak korszerűbb felfogása mellett szól. Bretter György igazi marxista volt, szívében, elméjében a valóságnak kijáró tisztelet egyetlen lehetséges formájával: hogy meg kell változtatni. De annál nagyobb gondolkodó volt, semhogy ne lehetett volna félre is érteni; némely tanítványa épp ezért — rácsodálkozván az ő gazdagságára — csak logikai építkezést tanult tőle, az ő — már-már profetikusan szenvedélyes — társadalmi-nemzetiségi elkötelezettsége nélkül.

Mert erről van szó végeredményben, ha — akár hazai magyar színjátszásunk kapcsán is — megpróbáljuk számbavenni magunk; élet és irodalom páros viszonylatában az életünkről mindenekelőtt. Nem az egyszemélyesről, a bőrét, nyugalmát, becsvágyait, magánüdvösségét, *outsiderségét* féltő individualizmusról, hanem a személyes értelmét hordozó közösségi létről, amely csak zsurnalisztikánk tükrében tűnik föl holmi elvont kollektivitásnak. (Mi, napjaink bátor emberei, a munka szerelmesei; mi, napjaink öntudatos fiataljai; mi, atyák, anyák, honpolgárok, adófizetők stb.) Ez a közösségi lét: konkrét, körülhatárolható etnikum is, ha már így akarta Jahve, amidőn Babelben oly kegyetlenül megtréfálta Noé ivadékait. A tréfából bizony nem lehet kimászni, még ha oly csábos is a táncrakérés, miszerint épp mi lennénk hivatottak elkezdeni a Babel előtti aranykor visszahozatalát. A nemzetek létét, másodvirágzását meghatározó objektív tényezők azt mutatják, hogy ez az aranykor épp oly messze moccan az idő méhében, amily távoli valamikori létének legendája is. A bennünket körültagoló, alakító-szándékú pillantások némi rosszallással veszik ezt tudomásul, a roppant távolság lerövidítésének nyílt óhajával. Annál szigorúbb lesz a magunk mindennapi revíziója. Földi utazásunkat úgy kell rendeznünk, hogy azt — az egyetemes humánus javára is — lehetőleg a magunk bőrében tegyük meg, emléket állítván a *sajátosság méltóságának*, miként azt Gáll Ernő oly tartalmasan kifejtette egyik tanulmányában.

Nos, itt állunk — mert egyebet mit tehetnénk! — az Idő markában válogatatlantul, esztétikai nézetekre való tekintet nélkül, de sajátosságunk méltóságának szigorú tekintete előtt.

Megszámláltatunk.

És híjával találtatunk.

Újra kiderül, hogy a hely, idő és körülmény nem csupán az igazság fogalmának meghatározói; kivételezettsége nincs az irodalomnak — a drámai műfajnak

sem. A hely, idő és körülmény követelményei szerint ítélve jogos a kérdés: nemzetiségi létünk ábrázolása dolgában hol az új *Ábel*, az új Kacsó Sándor-i hangvétel, az új *Sors és jelkép*? Hol van a két világháború közöttiek legjobbainak virrasztása? Hol vagytok, ti régi játszótársak? Igen, a régiek. Részint sirba dőltek, részint változatlan konokossággal virrasztanak — ha másként nem: az új cselekvésre ösztönző emlékezéseikkel. Különös öncsalás folytán hajlamosak vagyunk a közelmúltunkat, mint ócska színfalat, a régmúlt horizontjára tolni. A kegyelet még arra készlet, hogy megforduljunk időnként egy nemzedék emlékezéseinek akváriuma előtt. Ősz atyák költőcske-gyermekeiket is kézen fogják, elmagyarázzák nekik az emlékezés üvegfalai mögött nyüzsgő árnyak értelmét. Mit művelnek, édesapám, kérdi a szabadság költőcske-gyermeke. Irodalmon kívüli feladatok súlya alatt roskadoznak, magyarázza az atya, ki maga is az írás elhivatottja, és napjaink oly különös ellentmondásának hálójában vergődik, de leginkább csücsül: miután a napnak huszonnégy órája elborította őt irodalmon kívüli kérdésekkel, a lehetetlenség időszeletéből kivágja magának azt az egy órát, a huszonötödiket, hogy megírja halhatatlannak álmódott művét, amelyre tán Párizs, London és Chicago fölfigyel. A műben elmerülő olvasó — ki az írástudóval együtt élte át a huszonnégy órát, mi több: ugyanazt a békát nyelte le vele, a fejét kapkodja e tudathasadásos jelenség láttán. Hogyan lehetséges a huszonötödik órában másról beszélni, írni, mint a megelőző huszonnégyben? Hát úgy, szól közbe valamely esztéta-filozófus, hogy más az élet, és más az irodalom. Vagy legalábbis: más a vezércikkbe, és más a versbe kívánczó élet. Egyik a sajátosság méltóságának szolgáltatója, másik az önmegvalósítás, az egyetemesség számára leparolt nyelvi ízek, szagok, érzelmek s netán csillagűrben vagy mélytengeri szálekállatok között matató gondolatok sejtelmes üzenete.

Üzenet. Honnan jön ez az üzenet? — kérdeztem nemrégén Bajor Andort, egy tér és idő koordinátarendszerén kívül eső vers morzejeleit böngészve magamban. Például egy hajóról leadott üzenetnek — akár rejtjelesen is — nem kell a kötelező koordináták adatait is tartalmaznia? Hogy tudni lehessen: hol van az a hajó? Nem föltétlenül fontos tudni, hol van az a hajó, mondta megértéssel Bajor. Az üzenetet zeneként hallgatom. Ebben igaza lehet. Föltéve, hogy nem sülyed a hajó, amikor is zenével nem segíthet magán.

A közlés elmosódó hátterének kérdésén azért mégsem tehetjük oly könnyen túl magunk. Hely, idő és körülmény marka nyomának valamiképpen az írásművön is ott kell kékelnie, nem csupán a költő nyakán. Különben megtéveszti az olvasót. A konkrét nemzetiségi háttérből kivágott kép példának okáért azokra a világháborús emlékképekre emlékeztet, amelyeken a ragasztott fej alatt az ideális huszár törzse és lova hazudja a tökéleteset és az egyetemet.

Gyermekkoromból egy ilyen látszat emléke szökken most a hamis huszár mellé. Egy cigányház kivilágított ablakának fényégzetében kártya fölé hajló fejeket figyeltem, makkot, filkót rendezgető, bogos, öreg ujjakat, győztes mosolyt, csalódást, bizakodást, évődést vegyesen villantó, fényes arcokat, s az asztal közepén egy pálinkásüveget a körötte szorgalmasan forgoló poharakkal. A kártyaparti gyolcsfehér háttere nem csupán békés, de éppenséggel mennyei hangulatot keltett: fodros felhőn tollászkodó lelkek derűjét a feltámadás vasárnap reggelén. Pedig éjszaka volt, s a félelem már épp kergetett is haza engem a kicsi ablak alól, amikor szemem előtt az idillikus évszázad összeomlott, a kártyalapok százfelé repültek, s a sarkából valósággal kiszakított ajtón jajistenemezve, segítségért kiáltozva omlottak ki a cigányok, a küszöb elé állított vizes kádba potyogva rendre. Mögöttük a falu tréfamestere kacagott, és azt kiabálta: „Vissza, hős virrasztók! A primás nem bánt már senkit sem!”

Lobogó kíváncsisággal magam is besomfordáltam a házba.

Egy halott feküdt az ágyon.

Szemfedőjét a tréfamester a lábához kötött cérnaszállal rángatta le kártyakeverés közben. Nyilván a virrasztók megijesztése végett, de az is lehet, hogy — megsokallván a helyzethez nem illő hangvételt — látszat és valóság kiáltó ellentétének akart véget vetni.

Hogy az a bánat üljön az ablakban is, amely a szívben húzódik meg.

Hasznos volt, ha egyáltalában akadt köztünk ilyen tréfamester.

De a már említett példánál maradva: sem egy Tamásinak, sem Kacsó Sándornak vagy Méliusznak ily közbelépésre nem volt szüksége.

Hisz — a mesterségesen fölcsipkézett látszatokat szétszaggatva — maguk voltak a kornak tréfamesterei. Amíg lehetett. Mert amikor eljött a történelem visszamenőleges átértékelésének ideje: nemhogy a szemünk előtt szaporodó tények, de még a múltbeliek is irodalmi anatómia alá estek. Tamásinak a szülőföldről szóló legszebb írása mai napig kiadatlan, azaz: újrakiadatlan. Az *Ábel* legelső szájmoz-

dulatán ott a gondos korrekció nyoma. A történelmi idillizmusé. Amely észrevétlen — észrevétlen? rezesbandával — vonult be a negyvenes évekkel az irodalmunkba is. Az igazság pedig úgy kívánja, hogy azt megmondjuk: a hatvanas évek elhozták az irodalmi idillizmus alkonyát is. A valóság — ha nem is döngő léptekkel — besompolygott már a tétován drámaivá lett művekbe. Költő, novellista, színpadi szerző jó ideje érzékenyebbnek mutatkozik az élet nagy konfliktusainak vallató kamrájában. Eltűntek az udvari énekesek. Nem árnyalom a megállapítást, hogy „nagyrészt“, „jórészt“ stb. Igazi tehetség nem maradt a fehérszoknyás ministránsok között. A dilettáns pedig s a konjunkturalovag: elhanyagolható tényező. Elmondhatjuk tehát bizvást, hogy mindaz, ami új és gyökeres szemléletbeli változást jelent az irodalmunkban: a valósággal való szembenézés konok igényét — mert sokszor csak az igényét — mutatja.

A szemüket életre nyitó új mondandók sokaságában egyetlen Csipkerózsika alussza még álmát: a sajátosság méltósága. Vagyis mindaz, ami e nemzetiségi létünkre alkalmazott kategóriának alkotó eleme. Példát hozzá? Hát a levegő, amelyből csak egyet is szippantva tudni lehetett: Tompa László erdélyi költő, nem görögországi. Ábel kalandsorozata, melynek színhelyét nem kellett találgatni. Pikareszk, mondta rá Babits, de senkinek sem kellett megkérdeznie: vajon Spanyolországból való-e, vagy éppenséggel a mi sorsunk sirása és kacagása. A *Sors és jelkép* humánomot hajszoló, meggyötört íróhőséről ki kérdezné meg, hogy vajon a világnak mely táján keresi egy kollektivitás emberi igazságát? Igen, tudjuk: mindez történelem. És múlt. Miért vagyunk mégis a magunk számára ismerősebbek, e művek tükrében? Mitől a különös érzés az olvasóban, hogy a tegnapi híradás a mai, s a friss termés az ódon? Vagy legalábbis nem a helyről és napjainkból való. Az *Ábel* homlokára nem lehet odairni például, hogy Lazarillo Tormes. Akkor sem, ha a székely pikarót Pedrónak keresztelné el a fordító. A *Sors és jelkép* nem általában az Ember sorsa, és nem akármifajta jelképe; a mi sorsunk az, és a mi nemzetiségi humánunkunk jelképe.

De számoljuk össze mindazt a terméket, aminek szerzője akárki lehetne az épp divatos európai névsor alapján. Egy regény kéziratát olvastam nemrég. Szerzőnk elhatározta, hogy ő lesz honi magyar irodalmunkban az új James Joyce. Avantgarde-nak szánt vállalkozásában egyetlen dolgot nem figyelt meg az eszményeként választott *Ulysses*ben: hogy a benne hömpölygő „tudatfolyamnak“ konkrét társadalmi-nemzeti háttere van: Dublin, a szülőváros. Az *Ulysses*ben a temetőpatkányok is dubliniek. Ennek persze nincs esztétikai jelentősége, csupán annak elgondolására készítet, hogy aki nem vállalja a maga Dublinjét, abból nehezen lesz Joyce, bárhogyan drukkol is neki a világirodalmias becsvágy. A provinciát vállalni kell, annál is inkább, mivel éppenséggel mi vagyunk a provincia. S már régen nem abban az értelemben, hogy „az országnak a fővárostól távol eső része“. A mi provincia-fogalmunk éppúgy behelyettesíthető Európa fogalmával, amiként a híres Európának nem egy pontjáról vethető „vigyázó szem“ a mi irányunkba. A közöny persze, ami ellen nemegyszer panaszt emelünk, annál nagyobb, minél nagyobb buzgalommal hanyagoljuk el sajátosságunk méltóságának jegyeit, drámáit, egész hányatosságát.

E kérdés azonban más lapra tartozik.

Maradjunk a mi Csipkerózsikánknál. Minden költőgető szavunk ellenére: új Orpheuszaira vár.

FARKAS ÁRPÁD

TAPS

Tenyérből testedzett
ujjongó fergeteg
ne kapjon ölbe lomha
vagy konok
akarnok Szónokot,
csak ki igénk és szavunk

kimondja,
ki értünk suttog és kiált,
Öt ringassa csak
örvénylő szárnya,
az életre-halálra
menő Játéknak nagyfiát!